

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента

Балашова Едуарда Михайловича

на дисертацію **Широких Анастасії Олегівни**

«Психологічні чинники життєвого проектування у юнацькому віці»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 053 – соціальні та поведінкові науки

Актуальність обраної теми наукової роботи. Актуальність теми дослідження Широких Анастасії Олегівни обумовлена важливістю створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових гарантій для життєвого самовизначення, самовдосконалення та саморозвитку молоді, реалізації її творчого, культурного та соціального потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України. Тому конструювання власного життєвого простору, розробка ефективних інноваційних технологій, побудова стратегій самоздійснення засобами суб'єктного управління та проектування кожною особистістю свого життєвого шляху виступають актуальними векторами сучасних психологічних досліджень.

З огляду на вище зазначене, актуалізується проблема становлення суб'єкта життєвого проектування саме в юнацькому віці, коли, незалежно від соціальних впливів, молодь здатна вільно втілювати ідеальний зміст власного життєвого проекту в конкретних формах соціальної активності, нести відповідальність за прийняті рішення і здійснені життєві вибори.

Не зважаючи на наявність значної кількості дотичних психологічних досліджень проблеми усвідомлення та планування людиною свого життя, у роботах сучасних вчених відсутні системні розробки вікової генези автономного проектування особистістю свого життя, його етапів та характеристик у період дорослішання. Розробка цілісного наукового підходу щодо вивчення чинників, механізмів та етапів становлення життєвого проекту юнаків як інтегративного психологічного утворення дозволить здійснити концептуальне дослідження даного феномену, створити та впровадити в сучасну психологічну практику систему методів із оптимізації життєвого проектування особистості юнацького віку.

У цьому аспекті значний науковий і практичний інтерес становить використання концептуально-методичного підходу до проблеми життєвого проектування юнаків у контексті психології життєтворчості особистості, що актуалізує проведення ґрунтовного дослідження, репрезентованого в науковій роботі Широких Анастасії Олегівни. Відзначимо, що актуальність наукової роботи Широких А. О. вочевидь підсилюється тим, що саме юнацький вік є сензитивним періодом проектування життєвого шляху особистості через появу таких психологічних новоутворень, як усвідомлення власної індивідуальності й ауторефлексії, самовизначення у особистісному, соціальному, професійному та інших доменах життя, конструювання життєвих планів та прагнення до усвідомленого конструювання власного майбутнього, періодом профорієнтації та

професійної підготовки особистості. Водночас, у соціальній ситуації розвитку сучасної молодшої людини все більше проявляються негативні тенденції та перешкоди особистісного зростання, що, у свою чергу, значною мірою ускладнюють та обмежують процес проектування нею власного життя, такі, як прокрастинація життєвих виборів, прагнення жити лише теперішнім, інфантильність, особистісна незрілість, зневіра в можливості для самореалізації.

Актуальність дослідження Широких А. О. підкреслюється тим, що дисертацію виконано відповідно до перспективного плану проведення науково-дослідної роботи кафедри вікової та педагогічної психології «Моральні основи соціалізації особистості» (державний реєстраційний номер 0116U006541) та кафедри практичної психології та психотерапії «Психологічні особливості становлення майбутнього фахівця у сучасній вищій школі» (державний номер 0116U006145) Рівненського державного гуманітарного університету.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою: здійснено теоретичний аналіз проблеми життєвого проекту особистості, досліджено сутність, механізми та детермінанти процесу життєвого проектування; побудовано системний опис феномену життєвого проектування, визначено психологічні чинники життєвого проектування особистості, проаналізовано особливості життєвого проектування в юнацькому віці; експериментально досліджено психологічні чинники та показники життєвого проектування юнаків; розроблено та апробовано програму психологічного супроводу життєвого проектування юнаків у системі професійної освіти.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація А. О. Широких є комплексним дослідженням, у якому: уперше представлено концептуально-методичний підхід до феномену життєвого проектування юнаків через призму психології життєтворчості особистості, що полягає у конкретизації й обґрунтуванні теоретико-методологічних основ процесу реалізації життєвого проекту особистості юнацького віку; побудовано психологічний конструкт життєвого проектування, визначено його психологічні чинники (ціннісні орієнтації, самовизначення, активність, рефлексія) та чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, потенційний, недостатньої зрілості та самоствердження; встановлено сенситивний період процесу життєвого проектування (юнацький вік); здійснено вивчення феномена життєвого проекту особистості в межах різних психологічних підходів; описано життєвого проектування особистості як цілісний об'єкт у руслі життєтворчості; визначено послідовність етапів та структурні компоненти життєвого проектування у юнацькому віці; уточнено сутність понять «життєвий проект», «життєве проектування в юнацькому віці», «смысловиттєвий пошук», «екзистенційна рефлексія» в межах психології становлення та життєтворчості особистості; знання про особливості конструювання життєвого проекту особистості в період юнацького віку; форми і методи психологічного супроводу оптимізації навичок життєвого проектування юнаків у системі професійної освіти; - набули подальшого розвитку уявлення про особливості

особистісного й професійного зростання у юнацькому віці, здійснення процесу самоорганізації особистістю власної життєдіяльності; види та зміст конструювання професійної лінії життєвого проекту майбутніх фахівців у методичному забезпеченні освітнього процесу ВЗО.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані А. О. Широких наукові положення, висновки і пропозиції дисертаційного дослідження є аргументованими та змістовними. Достовірність одержаних результатів підтверджується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, застосуванням наукових методів, апробацією та впровадженням результатів роботи в освітню реальність закладів вищої освіти. Аналіз основних положень змісту дисертації свідчить про досягнення здобувачкою мети і розв'язання висунутих завдань.

Висновкам, представленим у дисертації, властиві повнота та логічність викладу.

Достовірність наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації, підтверджується широтою й різноманітністю опрацьованої джерельної бази (195 найменувань), що свідчить про належний рівень опрацювання стану проблеми.

Заслугове на увагу повнота висвітлених А. О. Широких основних результатів дослідження у фахових науково-психологічних виданнях; апробація окремих положень у доповідях на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій. Зміст, результати проведеної роботи, висновки повністю відображають основні положення дисертації.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота А. О. Широких містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему.

Обґрунтовані в дисертації результати впроваджено в освітній процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка №01-12/40 від 27.05.2020 р.), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка №148/02-13 від 19.02.2020), Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (довідка №13 від 27.05.2020), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка №181/1 від 20.05.2020), Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка №1-7/312 від 22.04.2020).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Вихідні положення авторських напрацювань можуть бути використані для розробки лекційних курсів, спецкурсів, семінарських та тренінгових занять із психології у ВЗО, доповнити зміст навчальних дисциплін: «Психологія життєвого проектування», «Психологія студентства», «Вікові та гендерні особливості конструювання життєвого проекту».

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Аналіз основного змісту дисертації дає підстави стверджувати, що дисертанткою кваліфіковано

обрано об'єкт, предмет, мету дослідження, що дозволило чітко і грамотно визначити головні завдання та виконати їх у повному обсязі.

У першому розділі дисертації здобувачка розкриває теоретичні засади дослідження, зокрема аналізує стан розробленості проблеми у філософській, соціальній, психолого-педагогічній вітчизняній та зарубіжній літературі щодо сутності ключових понять дослідження. Цілком погоджуємося з авторкою щодо важливості вивчення психологічних чинників життєвого проектування особистості в контексті її життєтворчості.

Це свідчить про те, що дисертантка ознайоmlена з науковими здобутками провідних фахівців із досліджуваної проблеми, що відображають реальний стан проблеми життєвого проектування у юнацькому віці.

Логічним є другий розділ дисертації, у якому експериментально досліджено особливості життєвого проектування у юнацькому віці. Водночас варто відзначити, що на основі аналізу отриманих експериментальних даних, авторкою виявлено, що психологічний простір життєвого проектування має складну системну будову, характеризується взаємозв'язком та взаємопроникненням різноспрямованих показників здатності до прогнозування, прийняття життєвого вибору, стратегії життєвого рішення та досягнення життєвих цілей, здатності до самодетермінації, сенсожиттєвих орієнтацій, рефлексивності. Також авторкою визначено чотири фактори – сенсожиттєва активність, прогнозування життєвого рішення, ціннісна установка життєвої цілі, рефлексивність, що емпірично підтвердили теоретичну побудову конструкту життєвого проектування, відобразили особливості змісту діагностичного комплексу методик.

Отримані результати про сутність і структуру життєвого проектування юнаків, діагностики його рівнів під час констатувального етапу експерименту дали змогу А. О. Широких цілком закономірно у третьому розділі дисертації обґрунтувати необхідність запровадження програми психологічного супроводу життєвого проектування юнаків у системі професійної освіти. Не викликає сумнівів, що вагомим науковим здобутком дисертантки є визначення у структурі програми психологічного супроводу послідовних етапів та валідних методів, які Анастасія Олегівна окреслила, спираючись на кращі досягнення теорії і практики зарубіжної та вітчизняної психології, використовуючи напрацьовані підходи. Реалізація програми психологічного супроводу життєвого проектування юнаків передбачала: подолання психологічних бар'єрів життєвого проектування юнаків; посилення здатності до прогнозування авторських життєвих рішень; використання конструктивної стратегії досягнення життєвих цілей; підвищення сенсожиттєвої активності; досягнення високого рівня рефлексивності.

Характеризується достовірністю проведене дослідницею експериментальне дослідження, що складалось з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного. Для перевірки ефективності системи психологічного супроводу дисертанткою здійснено поглиблений порівняльний аналіз одержаних результатів у контрольних та експериментальних групах з використанням методів математичної статистики. Отже, дисертація репрезентує наступність та

послідовність її теоретичної та практичної складових, взаємозв'язок теоретичних висновків, результатів констатувального формувального та контрольного етапів експерименту.

Вважаємо, що викладені вище міркування є достатніми підставами для узагальненого висновку про те, що дисертаційне дослідження є актуальним, відповідає соціальному замовленню, цінним в теоретичному й практичному аспектах, відзначається новизною, характеризується самостійністю здійсненого наукового пошуку.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Підкреслюючи позитивні сторони дисертації, водночас маємо висловити деякі зауваження та побажання:

1. У структурі життєпроекування юнаків авторка виокремлює наступні компоненти: когнітивний (життєві інтенції, смислові утворення), емоційно-ціннісний (ціннісні й смисложиттєві орієнтації), поведінково-діяльнісний (самовизначення (життєвий вибір, життєве рішення), самодетермінація, життєтворчість), мотиваційно-прогностичний (життєві плани, життєві стратегії і життєві перспективи), рефлексивний (рефлексія, духовне зростання) (с. 60-61). Вражає високий рівень автора у визначенні теоретичних характеристик цих компонентів, здійснення їхньої перевірки у рамках тренінгової програми та з'ясування статистичних відмінностей між ними у третьому розділі. На нашу думку, праця виграла б, якби до цього переліку було додано також комунікативні та когнітивні показники, які є важливими індикаторами для здійснення саморегуляції навчально-професійної діяльності юнаків.
2. Не до кінця зрозумілим і обґрунтованим авторкою нам видається мета розподілу респондентів за факультетами при з'ясуванні відмінностей показників життєпроекування, які представлені у п.2.3 дисертаційного дослідження.
3. Тренінгова програма підвищення ефективності життєпроекування юнаків, представлена у третьому розділі дисертаційного дослідження, вражає своєю змістовою наповненістю та обсягом. Надзвичайно цікавими є результати кореляційного аналізу показників, отриманих за різними методиками. Вважаємо, що з метою унаочнення та глибшого розуміння цих кореляційних взаємозв'язків їх можна було представити у вигляді корелограмів, що графічно продемонструвало кореляційні співзалежності між показниками шкал.
4. У тексті роботи подекуди зустрічаються технічні огріхи та механічні помилки (наприклад, у прізвищах науковців на с.15, 27-28, повторення рис. за номером 2.2 на с. 71 та с. 72, перевищення кількості респондентів за абсолютним показником ЗПр у таблиці 2.11 на с. 98 та у табл. 2.12 на с. 100, невідповідність показників шкал у таблиці 2.13 на с. 106, показників шкал у таблиці 2.14 на с. 109, неточності у показниках шкал працюючих юнаків (Ц,

Пж, ЗСД) у таблиці 2.7. на с. 119, оформленні літератури на с. 182, 185, 187, 191, 192 тощо).

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

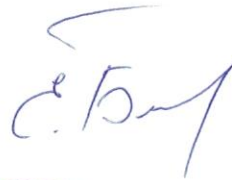
Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 11 одноосібних авторських наукових публікаціях, 3 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – закордонному періодичному видання, 2 – виданнях, що індексуються у наукометричних базах, та 5 – збірниках матеріалів результатів конференцій. На основі аналізу змісту публікацій А. О. Широких можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Резюмуючи результати дослідження можна стверджувати, що дисертаційна робота «Психологічні чинники життєвого проектування в юнацькому віці» є завершеною, самостійною науковою працею, яка заслуговує позитивної оцінки, має теоретичне і прикладне значення для удосконалення психолого-педагогічної науки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 р. та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 6.03.2019 р. №167), а її авторка – Широких Анастасія Олегівна – заслуговує присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – психологія.

Офіційний опонент:

Кандидат психологічних наук, доцент
Доцент кафедри психології та педагогіки
Національного університету
«Острозька академія»

Е. М. Балашов

Тідина Балашова Е. М.
підтверджує інспектор
з кадрів НаУ, ОА

Григорук / Санука Ч. П.